

Спеціалізованій вченій раді
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(02000, вулиця Пирогова, 9, Київ)

ВІДГУК

**офіційного опонента Гедьо Анни Володимирівни, докторки історичних наук,
професорки, завідувачки кафедри історії України Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу
Трейтяка Дмитра Вячеславовича
на тему «Повсякденне життя грецької етнічної меншини
в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Дмитра Вячеславовича Трейтяка визначається зростаючим за останні роки науковим інтересом до проблем соціальної історії, виділенням історії повсякденності в галузь історичного знання, а також вивченням іноетнічних спільнот (у даному випадку – грецького населення). Окрім природного інтересу до деталей буденного життя, дослідження повсякденності греків дозволяє вийти на нове розуміння складних історичних явищ. Серед значного масиву наукових досліджень, який охоплює окремі осередки проживання греків або окремий аспект їх діяльності, існує потреба у додатковому вивченні важливих питань, які не були розкриті повною мірою, зокрема повсякденного життя греків після встановлення радянського режиму, за часів проведення політики коренізації, під час масштабних змін у господарстві та зайнятості населення та під час Голодомору, масових репресій, національних операцій. На сьогодні грецька громада є єдиною з національних меншин України, чиє місце компактного проживання зазнало такої трагічної долі внаслідок російської військової агресії, яка має всі ознаки етноциду. Наразі катастрофічною є гуманітарна ситуація грецьких поселень у Донецькій області та у Маріуполі, де до окупації мешкало орієнтовно 100 тисяч греків. Їхні поселення зазнали значних руйнувань: на 95% знищено місто Волноваха з населенням понад 21000 жителів (15000 із них – грецькі румеї); село Гранітне, де мешкало понад 3600 урумських греків, знищено на 95%, село Бугас (1400 грецьких румеїв) зруйновано на 70%, село Чермалик (1900 грецьких урумів) – на 70%, село Старогнатівка (2100 етнічних греків: урумів та румеїв) – на 60%, село Старомлинівка (2400 грецьких

урумів) - на 90%. Тотального винищення зазнало і зазнає місто Маріуполь. Немає достеменною офіційної інформації про масштаби руйнувань та кількість загиблих, знищених шкіл, фондів Маріупольського краєзнавчого музею, культурних центрів і архівів. З огляду на це поява дисертаційного дослідження «Повсякденне життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття», на наш погляд, визначається своєчасністю та академічним

Наукова новизна одержаних результатів. Винесені на захист висновки дисертаційної роботи Трейтяка Д.В. характеризуються новизною наукового обґрунтування.

Зокрема, заслуговує на увагу обґрунтування авторської концепції повсякденного життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття, з урахуванням низки особливостей, притаманних досліджуваному періоду. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому що було проведено аналіз стану дослідження повсякденного життя грецького населення в Україні; розкрито головні напрями реалізації основних побутових потреб у середовищі греків України; визначено труднощі, викликані радянською дійсністю; досліджено вплив національної політики радянської влади на зміни у соціальному та побутовому аспектах повсякденності грецької етнічної меншини; простежено особливості формування суспільних настроїв за умов наростання тоталітарних тенденцій у суспільстві, а також отримало подальший розвиток розкриття особливостей деформації та руйнування традиційного світогляду греків через численні тоталітарні практики радянської влади.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Новизна одержаних результатів дослідження підтверджена широкою апробацією: основні положення, рекомендації і висновки були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях («Інноваційні наукові дослідження: світові тенденції та регіональний аспект» (Запоріжжя, 2019); «Теорія і практика актуальних наукових досліджень» (Дніпро, 2020); «Інноваційні наукові дослідження: світові тенденції та регіональний аспект» (Харків, 2020); «Розвиток наукових міжгалузевих досліджень» (Вінниця, 2021); «Теорія і практика сучасної науки» (Одеса, 2018); «The current state of development of world science: characteristics and features» (Lisbon, 2021); Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements (Stockholm, 2022); Formation of innovative potential of world science (Tel Aviv, 2022); Modernization of today's science: experience and trends (Singapore, 2022); The process and dynamics of the scientific path (Athens,

2022); Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations (Amsterdam, 2023); Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation (Pisa, 2023).

Дисертаційна робота обговорювалася на засіданні кафедри всесвітньої історії та археології історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Структура дисертаційної роботи відповідає її меті – на основі аналізу джерельної бази та широкого масиву літератури було розкрито різні аспекти повсякденного буття грецьких громад, що проживали на території України у 20-30-ті роки ХХ століття.

Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, можна стверджувати, що одержані наукові результати є достатньо обґрунтованими, а їх наукова новизна – достовірною.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Позитивне враження справляє структура дисертаційного дослідження Трейтяка Д.В. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, з них повний текст викладений на 186 сторінках. Список використаних джерел налічує 336 найменувань.

Відомо, що рівень науковості дисертації багато в чому залежить від того, настільки чітко і точно автор формулює свою мету і дослідницькі завдання, окреслює об'єкт і предмет дослідження, бачить наукову значимість свого дослідження на тлі вже опублікованих праць своїх попередників. З цієї точки зору можемо констатувати, що вступ до дисертації, де ці елементи знайшли своє місце, досить вигідно для дисертанта характеризують його дослідження.

Стосовно територіальних меж роботи не можемо погодитись з авторським формулюванням регіонів компактного проживання грецької меншини у Ніжині у зазначений період, адже Ніжинська грецька громада зазнала суттєвого занепаду після ліквідації Ніжинського грецького магістрату в останній чверті ХІХ ст.

У розділі 1 «Історіографія, джерела та теоретико-методологічна основа дослідження», що складається з трьох підрозділів, визначається стан наукової розробки теми, здійснено аналіз наявних архівних матеріалів, які надають змогу ретельніше поглянути на повсякденність греків України у досліджуваний період.

Маємо зазначити, що історіографічному огляді автор на жаль надає перевагу аналізу праць, присвячених історії греків України, лише епізодично зосереджуючись на аналізі праць з повсякденності саме греків зазначеного періоду.

Аналіз джерельної бази варто було робити за ustalеною в джерелознавстві типо-видовою характеристикою джерел, виділивши опубліковані та архівні джерела.

На наш погляд значно би доповнили і розширили джерельну базу дослідження спогади очевидців Голодомору. Цінність спогадів як історичного джерела зумовлюється особливостями їхнього походження, оскільки належать вони окремим людям, а відтак відображають безпосереднє сприйняття ними навколишнього світу, історичних подій і явищ. Відтворюючи життєвий досвід кожної конкретної людини, свідка трагедії, можна не лише показати справжні масштаби людського горя, але й підтвердити, або розширити офіційну документальну базу досліджень. Спогади самих свідків подій або оповіді молодшого покоління з посиланням на свідків, від яких чули про Голодомор, найбільш повно представлені в «Національній книзі пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Донецька область» (Донецьк, 2008-2009).

Зрозуміло, що унеможливорює джерелознавчу евристику маріупольських греків той факт, що архівні матеріали Державного архіву Донецької області залишаються на тимчасово окупованій території і їх доля сьогодні залишається невідомою.

В підрозділі 1.3 хотілось би побачити прикладне застосування детально охарактеризованих дисертантом прийомів і методів.

В розділі 2 «Чинники формування та організації повсякденного життя грецької етнічної меншини», що складається з трьох підрозділів, проаналізовано різні аспекти та чинники, які впливали на організацію повсякденного життя грецького населення в Україні.

Зокрема, вплив на грецьку громаду політики коренізації, що проводилася радянським урядом з середини 20-х років ХХ століття, і мала неоднозначне значення для розвитку грецької культури. Колективізація, що проводилася радянською владою починаючи з кінця 20-х років ХХ століття, і яка стала справжньою катастрофою господарського ладу грецьких селян. А також низка репресивних заходів у другій половині 1930-х років, які призвели до остаточної ліквідації невеликих культурних здобутків часів періоду коренізації.

Нажаль в розділі наявна плутанина з категоріальним апаратом: громада, община, меншина, які не є синонімами. На наш погляд тільки ніжинських і маріупольських греків можна назвати національними громадами у розумінні етно-конфесійно-правової спільноти, яка усвідомлює свою окремішність в оточуючому світі. На відміну від греків Одеси й Львова, ніжинські та маріупольські греки були суб'єктами правових відносин, користувалися гетьманськими й імператорськими привілеями, утворили самоврядні інституції та структури.

В цьому підрозділі значно збагатили б картину повсякденного життя вже згадані нами свідчення очевидців колективізації та Голодомору.

В розділі 3 «Матеріальні чинники повсякденного життя грецької етнічної меншини», який складається з трьох підрозділів, охарактеризовано матеріальні чинники повсякденності грецької етнічної меншини. У розділі зазначено про зміни у побуті грецьких родин, які відбувалися протягом 1920-х років, про відхід у минуле значної частини традиційних елементів матеріальних сфер побуту. Охарактеризовано процес змін у грецькому середовищі, під час якого під тиском радянської влади грецька меншина втрачала свій етнічний колорит та ставала все більше схожою на типових радянських селян, як того прагнула радянська влада.

В розділі 4 «Духовна складова повсякденного життя грецької етнічної меншини», який теж складається з трьох підрозділів, охарактеризовано особливості духовної складової повсякденного життя грецького населення в Україні в досліджуваний період. Грецька культура під час політики коренізації отримала сприятливі умови для свого розвитку та певного відродження. Проте, наступ радянської влади на релігійні традиції та звичаї грецьких громад став причиною докорінної зміни свідомості у людей, конфлікту поколінь та світоглядної кризи протягом 30-х років ХХ століття.

Автор доводить, що нові радянські віхи повсякденного життя, такі як нові червоні свята, «комсомольські» весілля або хрестини, дуже повільно приживалися у греків і не набули поширення (с. 186).

У висновках дисертаційної роботи, які є самостійними та аргументованими, підведено підсумки та проаналізовано особливості змін у повсякденності греків України у складний період 20-30-х років ХХ століття.

В дисертації на використані джерела і результати інших авторів зроблені коректні посилання. Бібліографічний опис цитувань в дисертаційній роботі в основному здійснено у відповідності до вимог.

Дисертація є структурованою, завершеною роботою, в якій подано нове вирішення досліджуваної наукової проблеми – обґрунтовано концепцію повсякденного життя грецької етнічної меншини в Україні в період 20-30-х років ХХ століття.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.

Сформульовані та оприлюднені матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані як вітчизняними, так і зарубіжним науковцями під час написання наукових робіт – підручників, монографій, статей, присвячених дослідженню

повсякденності грецького населення в Україні. Також матеріали дослідження можуть бути використані у розробці нормативних та спеціальних курсів з історії повсякденного життя та історії етноменшин України. Положення, викладені у роботі, можуть бути використані у викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, при проведенні краєзнавчих досліджень.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та висновки, сформульовані у дисертації, знайшли своє відображення у 22 наукових публікаціях, з яких: 8 – у наукових фахових виданнях України; 2 – в зарубіжних виданнях. Опубліковано 12 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Зауваження та рекомендації до дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаємо за необхідне висловити свої побажання та зауваження до зазначених вище:

1. В тексті дисертації наявні орфографічні і стилістичні огріхи (елліністичні дослідження, присвячені грекам України (с. 14), Яллі (с. 65) та ін.). Автор не уникнув змістовних повторів, а також побічних сюжетів, не детермінованих назвою розділу чи підрозділу.

2. В дисертаційній роботі автор використовує значний масив різноманітної наукової літератури, проте невеликим залишається обсяг використаної літератури іноземного, в першу чергу грецького походження. Зважаючи на зв'язки грецької громади України з етнічною батьківщиною, які особливо розвивалися після здобуття Україною незалежності, можна стверджувати, що певну інформацію стосовно повсякденності греків у 20-30-ті роки ХХ століття можна знайти і у працях іноземних дослідників.

3. Потребують більш ретельного висвітлення різноманітні аспекти повсякденної діяльності представників грецької етнічної меншини у контексті дозвілля. У підрозділі 4.3, який розкриває аспекти відпочинку і дозвілля греків, можна більш розгорнуто розкрити деякі особливості святкової повсякденності греків, які були притаманні саме періоду 20-30-х років ХХ століття.

4. Маємо суттєві зауваження до оформлення певних позицій списку використаних джерел і літератури (2.64-2.67). Необґрунтованим є виділення в списку використаних джерел та літератури групи *Архівна періодика*. На жаль в деяких позиціях ініціали українських дослідників подаються російською мовою (Бут А.Н. – 5.159, 5.160, Константинова В.Н. – 5.272). Неприпустимим є переклад українською мовою праць російських дослідників І. Джухи (4.106), Ю. Іванової (5.245-5.250), чи

російськомовних праць С. Калосєрова (5.257), Лебєдевої В. П., Узбек Є. А., Дзюбенко Н. А. (5.284). На жаль праця Ш. Фіцпатрик (5.372) теж ще не перекладена українською мовою.

Підсумовуючи, варто зазначити, що висловлені зауваження, роздуми та побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Дисертаційне дослідження Трейтяка Дмитра Вячеславовича є самостійною науковою працею, в якій поставлені та вирішені ряд теоретичних і практичних завдань. Форма і зміст дисертаційного дослідження відповідають вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Трейтяка Дмитра Вячеславовича на тему «Повсякденне життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття» є самостійною завершеною науковою працею, яка відповідає Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а дисертант заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

**докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри історії України
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка**

Анна ГЕДЬО

Підпис А.В.Тедю



Алла А. Міськова

24.04.2024.